

<http://dx.doi.org/10.17951/kw.2018.26.287-303>

Miasta są dla ludzi – wstęp do Jana Gehla koncepcji miasta

Michał Karapuda

 <https://orcid.org/0000-0003-0061-6510>

Artykuł przedstawia teorię miasta Jana Gehla, który wskazuje konieczność uwzględniania w planowaniu naszych miast podstawowych zasad wynikających z humanistycznego myślenia o przestrzeni publicznej i konstrukcji biologicznej człowieka. W koncepcji Gehla zwracam szczególną uwagę na fakt, że centralnym punktem swoich dociekań uczynił on proksemikę, opisującą wzajemne relacje przestrzenne między ludźmi, jak również relacje pomiędzy ludźmi a otaczającymi ich przedmiotami. Gehl akcentuje takie czynniki, jak ludzka mobilność czy ludzkie zmysły, bo to one decydują o sposobach użytkowania miast przez ludzi. Analizuję jego koncepcję pod kątem wpływu jakości przestrzeni publicznych w miastach na relacje, które zachodzą w tych przestrzeniach.

Słowa kluczowe: miasto, antropologia miasta, przestrzeń publiczna, miasta dla ludzi, Jan Gehl

Od kilku lat toczy się, także w Polsce, ożywiona debata o przyszłości miast i ich głównych funkcji. Coraz częściej zwraca się uwagę nie tylko na ich wielkość, położenie, znaczenie polityczne czy gospodarcze, ale także na poziom życia mieszkańców. Dziś już zamożność nie jest jedynym czynnikiem decydującym o ich zadowoleniu, ale jest to również poziom usług czy jakość przestrzeni publicznych. Sprawna komunikacja miejska, dostęp do terenów zielonych,

MICHAŁ KARAPUDA, doktorant na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS; adres do korespondencji: Instytut Filozofii UMCS, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; e-mail: studia@karapuda.pl

wydarzenia kulturalne w przestrzeni publicznej, system ścieżek rowerowych – to coraz częściej standard, a nie, jak do niedawna, luksus.

W artykule przedstawiam teorie Jana Gehla, który od lat 70 XX wieku próbuje wskazywać konieczność uwzględniania w planowaniu naszych miast podstawowych zasad wynikających z humanistycznego myślenia o przestrzeni publicznej. Myślenie to uwzględnia przede wszystkim takie czynniki, jak ludzka mobilność czy ludzkie zmysły, bo to one decydują o sposobach użytkowania miast przez ludzi. Gehl centralnym punktem swoich dociekań uczynił proksemikę, której twórca Edward T. Hall, podobnie jak Gehl, badał zarówno wzajemne relacje przestrzenne pomiędzy ludźmi, jak również relacje między ludźmi a otaczającymi ich przedmiotami. Myślenie Gehla o mieście można najkrócej opisać w trzech słowach: życie, przestrzeń, budynki. Kolejność nie jest tu przypadkowa, ponieważ daje ona pierwszeństwo człowiekowi w stosunku do przestrzeni, a przestrzeni w stosunku do budynków. To człowiek, jego cechy biologiczne i potrzeby psychiczne są dla Gehla podstawą dla projektowania miast. Gehl krytykując rozwój miast, oparty na zapewnieniu przede wszystkim sprawnego ruchu samochodowego; proponuje powrót do pierwotnego, naturalnego i jego zdaniem właściwego modelu rozwojowego, opartego na pierwszeństwie ruchu pieszego, który dominował przez ostatnie wieki. Ta zmiana, jak udowadnia Gehl, ma zasadnicze znaczenia dla aktywności ludzi w przestrzeni publicznej i jakości życia w miastach. Jak przekonuje w swoich książkach oraz w ramach swojej wieloletniej praktyki zawodowej, tylko taki sposób kształtowania przestrzeni publicznych daje człowiekowi możliwość, by czuł się dobrze w swym miejskim otoczeniu. Prace teoretyczne Gehla to refleksja nad kondycją współczesnych miast i głównymi czynnikami ich rozwoju.

Warto jednak pamiętać, że Gehl podstawy swojej teorii zaczął formułować w latach 70. XX wieku. Teoria ta początkowo była oparta wyłącznie na jego doświadczeniu jako architekta; to zaś, patrząc z perspektywy kilku dziesięcioleci, doprowadziło do nadmiernych uproszczeń w części jego koncepcji, pozbawiając ją szerszego kontekstu kulturowego. Można powiedzieć, że początkowo Gehl traktował miasto jako zbiór ciągów komunikacyjnych, a nie jak złożony obiekt kulturowy. Tego uproszczenia, mimo poszerzenia zakresu swoich badań, nie pozbył się także obecnie.

Od architekta do teoretyka miasta

Jan Gehl, badacz współczesnych miast i potrzeb ich mieszkańców, to duński architekt i urbanista¹. Zaczynał karierę od pracy architekta, by przez doświadczenia urbanisty stać się dziś teoretykiem funkcjonowania miast. Jego myśl kształtowała się głównie pod wpływem architektów i urbanistów, a najważniejsi z nich to: Jane Jacobs, Christopher Alexander, Clare Cooper Marcus, Allan Jacobs, Peter Bosselmann, Donlyn Lyndon, a także Ralph Erskine.

Jest obok Richarda Floridy i Charlesa Landrego jednym z kluczowych obecnie naukowców zajmujących się problematyką miejską. Jego książki *Miasta dla ludzi* i *Życie między budynkami* obok *Narodzin klasy kreatywnej* Floridy i *Miasta kreatywnego* Landrego, należą dziś do kanonu prac o współczesnym mieście. Wśród autorów, którzy kształtują współczesne myślenie o mieście należy także wspomnieć o Benjaminie R. Barberze i jego książce *Gdyby burmistrzowie rządili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, a także o Charlesie Montgomerym i jego dziele *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*. Należy też wspomnieć o dwóch teoretykach wywodzących się z nurtu krytycznego; są to: David Harvey (m.in. *Bunt miast. Prawo do miast i miejska rewolucja*) i Saski Sassen (m.in. *Globalizacja. Eseje o nowej mobilności ludzi i pieniędzy*); zauważając narastający kryzys miast Zachodu, podejmują oni polemikę z wymienionymi wcześniej autorami, wprowadzając do debaty o mieście m.in. kwestie społeczne, płciowe i klasowe. Warto zauważyć, że także Richard Florida w swojej najnowszej książce *The New Urban Crisis* odnosi się krytycznie do swoich wcześniejszych poglądów, pokazując, że czynniki napędzające rozwój współczesnych miast prowadzą jednocześnie do powstania kolejnych wyzwań i problemów, takich jak gentryfikacja czy nierówność społeczna.

To ci myśliciele wyznaczają dzisiaj kierunki rozwoju miast i myślenia o przemianach globalnych, których motorem według nich, są współczesne miasta. Warto więc zastanowić się nad kondycją miasta oraz kluczowymi czynnikami jego rozwoju, bo to od nich zależą przyszłe losy naszej planety i nasze własne.

W przedmowie do książki Gehla *Miasta dla ludzi*, Richard Rogers pisze następująco: „Miasta są miejscami, w których ludzie spotykają się, by wymienić się pomysłami, handlować lub po prostu odpoczywać, strefa publiczna miasta – ulice,

¹ Por. <http://gehlarchitects.com/people/jan-gehl> (dostęp 07.06.2018).

place i parki – jest jednocześnie sceną i katalizatorem tych aktywności. Jan Gehl, znawca projektowania przestrzeni publicznych, doskonale rozumie, jak z nich korzystamy, proponuje nam instrumenty służące poprawie działania i wyglądu przestrzeni publicznych – a w konsekwencji – poprawie jakości naszego życia w miastach². W ten sposób Rogers definiuje współczesne miasta, a jednocześnie wskazuje Gehla jako osobę, która dzięki swej wiedzy i praktycznemu doświadczeniu, doskonale odczytuje potrzeby miast i ich mieszkańców.

Książka Jana Gehla *Miasta dla ludzi* jest jego główną pracą dotyczącą tego tematu³. Już w tytule Gehl zawarł główną myśl swojej dotychczasowej pracy badawczej, a także kluczową tezę swoich naukowych poszukiwań: *miasta dla ludzi*. Choć ten temat rozwija też w innych pracach, to właśnie ta publikacja najdojrzałej przedstawia jego myślenie o mieście.

Jego perspektywa badawcza oparta jest na jego doświadczeniach jako architekta i urbanisty. W konsekwencji, to przestrzeń publiczna miasta stała się dla niego źródłem poszukiwań wzorcowych rozwiązań, mających wpływ na rodzaje aktywności i tworzenie relacji międzyludzkich. To doświadczenie pozwoliło mu opisać wpływ jakości otaczającej nas w miastach przestrzeni na naszą codzienną aktywność, a także na nasze samopoczucie czy zdrowie.

Wzrost roli miast

Jan Gehl zwraca uwagę na rosnącą rolę miast w rozwoju świata oraz na dominującą rolę metropolii w kształtowaniu polityki i gospodarki międzynarodowej oraz na wpływ miast na funkcjonowanie nie tylko państw, ale całych kontynentów. W XX w. populacja świata wzrosła z ok. 1,65 mld do ponad 6 mld, a w roku 2050 będzie wynosiła ok. 9 mld. W tym czasie odsetek osób mieszkających w miastach wzrósł z 10% w roku 1900 do 50% w roku 2000 i prognozowanych 75% w roku 2050⁴. Pokazując przykłady szybko rosnących miast (Pekin, Bogota), Gehl

² Jan Gehl, *Miasta dla ludzi*, tłum. Szymon Nogalski (Kraków: RAM, 2014), IX.

³ Wcześniej opublikował m.in. *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. Tłum. Marta A. Urbańska (Kraków: Wydawnictwo RAM, 2013).

⁴ Por. Gehl, *Miasta dla ludzi*, 215.

wskazuje niebezpieczeństwa, przed jakimi one stoją⁵. Autor wraca także do idei obecnej w jego myśli od wielu lat, a mianowicie do *ludzkiego wymiaru*. Przypomina o podstawowych zasadach, dzięki którym ludziom żyje się w miastach lepiej. Za podsumowanie jego teorii może posłużyć cytat z przedostatniego akapitu *Miasta dla ludzi*: „Sednem jest tutaj szacunek dla ludzi, godność, chęć życia i miasto jako miejsce spotkań. W tych obszarach różnice pomiędzy marzeniami i potrzebami ludzi w różnych częściach świata nie różnią się znacznie. Sposoby rozwiązywania wielu problemów są zaskakująco podobne, ponieważ wszystko sprowadza się do ludzi, którzy mają ten sam punkt wyjścia. Wszystkich ludzi łączy ze sobą: chodzenie, układ zmysłów, możliwości ruchu i podstawowe modele zachowań, stąd w znacznie większym niż dotąd stopniu projektowanie urbanistyczne musi zacząć się od ludzi”⁶.

Jan Gehl stara się odpowiedzieć na wiele pytań, które pojawiają się w kontekście rozwoju miast, dzięki szerokiemu, humanistycznemu podejściu do spraw urbanistyki i architektury. Jego myślenie o mieście jest wielowątkowe i wielopłaszczyznowe. Znakomicie odczytuje nie tylko otaczającą fizyczną przestrzeń, ale zwraca też uwagę na znaczenia, które są w tej przestrzeni zawarte, choć nie zawsze są czytelne. Zwraca też uwagę na długotrwały proces powstawiania przestrzeni publicznej, która dzięki temu gromadzi często bogaty zbiór wartości historycznej i nierozzerwalnego dziedzictwa, tak materialnego, jak niematerialnego.

Przestrzeń publiczna może być bowiem rozpatrywana na wielu płaszczyznach. Posiada wiele znaczeń, wśród których można wymienić następujące:⁷

- a. wartość historyczna – poprzez zawarty w tej przestrzeni ładunek dziedzictwa kulturowego; obejmuje ono zarówno odległe w czasie wydarzenia czy osoby i zabytkowe obiekty, jak i zawarty w tej przestrzeni zapis zmian kulturowych, które dokonują się obecnie;
- b. ład przestrzenny oraz wartości architektoniczne i urbanistyczne z zapisanymi w nich zmianami struktury miasta poprzez wieki, związanymi

⁵ Por. Grzegorz Węclawowicz, *Geografia społeczna miast. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 77.

⁶ Gehl, *Miasta dla ludzi*, 229.

⁷ Por. Bohdan Jałowicki, Wojciech Łukowski, *Szata informacyjna miasta* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2008).

- ze zmianą stylów architektonicznych, ale też wynikającymi np. ze zniszczeń wojennych;
- c. informacje reklamowe i marketingowe umieszczane w przestrzeni publicznej w celu promocji miejsc czy produktów związanych z danym miejscem lub od niego niezależnym;
 - d. aktywność społeczna i polityczna oraz sztuka i wydarzenia kulturalne umieszczone w przestrzeni publicznej na stałe lub czasowo, które mogą wzbogacać przestrzeń, dając możliwość nauki, zabawy, rozrywki lub zaangażowania w sprawy publiczne.

Te właśnie znaczenia odczytuje Gehl, dając kompendium wiedzy o mieście jako miejscu, w którym nie tylko realizowane są najważniejsze procesy społeczne i ekonomiczne, ale także jako miejscu, w którym, w zależności od jego jakości, żyjemy z przyjemnością lub poczuciem dyskomfortu. Gehl często powołuje się na dane czy teorie już znane, zbiera je i porządkuje, zestawiając je ze sobą, tworząc nową jakość badań. Pokazuje, jak wiedzę z różnych dziedzin (w tym psychologii i socjologii) można wykorzystać, by w pełni odpowiedzieć na podstawowe potrzeby ludzi mieszkających w miastach. Uczy nas głębokiego humanizmu, opartego na obserwacji i potrzebach biologicznych człowieka, jego specyficznej budowie, właściwościach zmysłów, lecz także na potrzebie bliskości z drugim człowiekiem, spojrzeniu, gestach, rozmowie⁸.

Gehl zauważa także ważną w tym kontekście cechę współczesnych, dobrze zaprojektowanych przestrzeni miejskich: *potrzebę stymulacji*. Wskazuje taki sposób projektowania miast, by uobecniały się w nich elementy zachęcające zarówno do interakcji międzyludzkich, jak i do interakcji między ludźmi a otaczającą ich przestrzenią, tak by tworzyć *żyjące miasta*. Cytuje stare skandynawskie przysłowie: *Ludzie przychodzą tam, gdzie są ludzie*, aby pokazać, w jaki sposób tworzą się podstawowe relacje pomiędzy mieszkańcami⁹.

⁸ Por. Dobiesław Jędrzejczyk, *Geografia humanistyczna miasta* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2004), 13.

⁹ Gehl, *Życie między budynkami*, 21.

Miasta (są) dla ludzi

Dociekania Gehla, wychodząc od krytyki dotychczasowego myślenia o rozwoju miast opartego na pierwszeństwie ruchu samochodowego nad ruchem pieszym, koncentrują się wokół kilku głównych tematów:

- a. jak zaprojektować miasto aby było dobrym miejscem do życia;
- b. jak zaprojektować przestrzeń publiczną, by była atrakcyjna dla mieszkańców;
- c. jak zaprojektowana przestrzeń wpływa na zachowania i samopoczucie użytkowników;
- d. jak właściwym projektowaniem miast zachęcić mieszkańców do użytkowania przestrzeni publicznych i tworzenia relacji międzyludzkich.

W swej pracy teoretycznej Gehl rozwija wątki analizowane wcześniej, podsumowując własne wieloletnie badania nad rozwojem miast. Doświadczenia, które zdobył pracując dla miast na niemal wszystkich kontynentach, opisuje w ramach ogólnych zasad rozwoju i przemiany miast. Dają one możliwość implementowania ich przez miasta, które chcą zdecydować się na zmianę jakościową przestrzeni publicznych oraz rozwój centrów dla pieszych i rowerów kosztem samochodów.

Gehl przedstawia historię rozwoju miast, których głównym celem było zapewnienie sprawnego ruchu samochodów, będącego istotnym czynnikiem rozbudowy. Dopiero w latach 60. XX wieku w przełomowej książce *The Death and Life of Great American Cities* (*Życie i śmierć wielkich amerykańskich miast*) amerykańska autorka Jane Jacobs zwróciła uwagę na to, że rozwój miast zmierzający do wzrostu ruchu samochodowego prowadzi do zamierania życia publicznego i w konsekwencji do obumierania miast¹⁰. Dopiero jej spostrzeżenia zwróciły uwagę na fakt, że przez dziesięciolecia miasta były budowane i przebudowywane dla samochodów, a nie dla ludzi. Gehl zwraca uwagę na fakt, że co prawda to ludzie kształtują miasta, ale potem to one kształtują ludzi. W związku z tym konsekwencje błędów popełnionych podczas projektowania miast będą oddziaływały na nas negatywnie przez wiele pokoleń¹¹.

¹⁰ Por. tenże, *Miasta dla ludzi*, 3.

¹¹ Tamże, 9.

Przypomina, że „naturalnym punktem wyjścia do pracy nad projektowaniem miast jest ludzka mobilność i ludzkie zmysły, ponieważ to one zapewniają biologiczne podstawy zachowań, działań i komunikacji w przestrzeni miasta”¹². O tym punkcie wyjścia przez dziesięciolecia zapomnieliśmy. Był on nieobecny w myśleniu o projektowaniu miast wśród urbanistów kształtujących krajobraz miast, ale był także nieobecny w debatach politycznych czy szerzej – w życiu publicznym. Dopiero ostatnie lata przyniosły zmianę tej sytuacji.

Proksemika – klucz do humanistycznego myślenia o mieście

Już od lat 70. XX wieku Gehl apeluje, by wrócić do tych podstawowych zasad, które powinny kierować urbanistami i architektami. Wskazuje prace amerykańskiego antropologa Edwarda T. Halla: *Bezgłośny język* i *Ukryty wymiar*, w których dokonano podziału na zmysły *dalekie*: widzenie, słyszenie i węch, oraz zmysły *bliższe*: czucie i smak. Na tej podstawie dokonuje analizy najczęstszych sytuacji społecznych pokazując, w jaki sposób właściwie zaprojektowana przestrzeń ułatwia typowe czynności w życiu społecznym.

Edward T. Hall, uważany za twórcę proksemiki, tj. nauki badającej wzajemne relacje przestrzenne pomiędzy ludźmi (dystanse społeczne), jak również relacje między ludźmi a otaczającymi ich przedmiotami (otoczeniem materialnym), stworzył podstawy dla badania wzajemnych relacji pomiędzy człowiekiem a otaczającym go miastem. Proksemika jako interdyscyplinarny kierunek badań pozwala zrozumieć nie tylko relacje między dwiema (lub więcej) osobami, ale także to, w jakie relacje wchodzi ludzie z otaczającą ich przestrzenią, a także, jakie postawy emocjonalne i konsekwencje psychologiczne te oddziaływania mogą przynieść.

W książce *Ukryty wymiar* Hall przedstawił *dynamizm przestrzeni*, precyzyjnie opisując poszczególne dystanse, w których może znaleźć się człowiek. W ten sposób wprowadził do naukowego obiegu wzorzec postrzegania rzeczywistości w kontekście odległości, w jakiej w przestrzeni publicznej znajdują się ludzie.

¹² Tamże, 33.

Mimo podejmowanych prób podważania tego systemu, przetrwał on do dziś i nadal obowiązuje, stanowiąc podstawą dla kolejnych teorii, także tych tworzonych przez Gehla.

Gehl podaje najważniejsze cechy *miasta pełnego życia*¹³, pokazując życie miasta jako proces, czyli zbiór wielu, wzajemnie ze sobą powiązanych czynności. Następując po sobie, czynności te wywołują kolejne czynności, prowadząc do rozwoju danego zjawiska lub jego zaniku. Jak pisze Gehl: „Życie między budynkami jest potencjalnie procesem samowzmacniającym się. Gdy ktoś zaczyna coś robić, pojawia się wyraźna tendencja do przyłączania się innych – albo do wzięcia udziału, albo tylko dla doświadczenia tego, co robią inni”¹⁴. Podaje przykład badań holenderskiego architekta Franka van Klingerena, który obserwując typy aktywności w centrach miast i wzrost poziomu aktywności jako konsekwencję takiego samowzmacniającego się procesu, podsumował swoje doświadczenia w aktywności miejskiej w formule: „Jeden plus jeden równa się co najmniej trzy”¹⁵.

Autor *Miasta dla ludzi* przedstawia czynniki, które powodują, że miasto w myśl podejścia holistycznego jest miastem bezpiecznym, zrównoważonym i zdrowym. Odwołuje się także do potocznej zasady (spirali aktywności) zachęcającej do aktywności w mieście: „coś się dzieje, ponieważ coś się dzieje, ponieważ...”¹⁶, podając przykłady tego, co zrobić, by miasto było pełne pozytywnych bodźców zachęcających do działania, np. koncentrowanie sklepów, restauracji, pomników czy funkcji publicznych w pobliżu naturalnych ciągów pieszych, dzięki czemu odległość piesza wydaje się mniejsza, a sama droga staje się „ciekawym” przeżyciem¹⁷. Kluczem do stymulowania życia w mieście są według Gehla: „kompaktowość, bezpośrednie i logiczne połączenia, niewielkie rozmiary przestrzeni i jasna ich hierarchia tam gdzie zdecydowano, które z nich są najważniejsze”¹⁸.

Podobną myśl zawarł w pracy *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta* Charles Montgomery. W rozdziale *Miasto – odwieczny projekt zmierzający do szczęścia* pisze: miasto „jest sceną, na której staczamy swe bitwy i odgrywamy dramaty, jakimi jest nasze życie. Może wzmocnić lub osłabić

¹³ Tamże, 63.

¹⁴ Gehl, *Życie między budynkami*, 73.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Gehl, *Miasta dla ludzi*, 65.

¹⁷ Tamże, 67.

¹⁸ Tamże.

w nas umiejętność radzenia sobie z codziennymi problemami. [...] Może zapewnić przyjazne środowisko, w którym łatwo będzie się poruszać albo stworzyć cały szereg wyzwań ponad siły”¹⁹. Ten kanadyjski pisarz, dziennikarz i aktywista miejski, ceniony specjalista współczesnej urbanistyki, historii i rozwoju miasta, w prosty sposób opisuje problemy dzisiejszych miast, ale co ważniejsze – pokazuje również, jakimi metodami można te problemy rozwiązywać (często w zaskakująco prosty sposób), podając przy tym wiele przykładów z całego świata.

Gehl poświęca także uwagę przeglądowi zasad projektowania urbanistycznego w małej skali, w ludzkim wymiarze zgodnie z tzw. *zasadą prędkości 5 km/h*²⁰ (to prędkość, z jaką porusza się pieszy). Autor analizuje proces chodzenia, podając jego rodzaje, lecz także zwracając uwagę na takie szczegóły, jak choćby fakt, że latem spacerujemy wolniej (4,2 km/h) niż w zimie (5,8 km/h). To przestrzeń i jej jakość decyduje o tym, czy wybieramy spacer jako główną formę przemieszczania się po mieście: równa powierzchnia, brak barier i przeszkód, brak tłoku. Pojawia się także *zasada 500m*²¹ jako odległości najbardziej odpowiedniej do pokonania piechotą (czas przejścia zajmuje około 5 minut). Dodaje do tego czynnik wzrokowy, zwracając uwagę na fakt, że możliwości ostrego widzenia innych ludzi oraz ciągów zdarzeń ograniczone są do odległości 20–100 metrów²². Łącząc oba te parametry, wyznacza obszar idealnej aktywności podczas pokonywania trasy pieszej.

Gehl analizuje historyczne centra europejskich miast, wykazując, że większość z nich ma powierzchnię ok. 1 km² (co odpowiada obszarowi 1km x 1km) – a więc od jego środka do skraju mamy odległość ok. 500m. Zwraca jednak uwagę, że znaczenie ma nie tylko rzeczywista odległość ale także *odległość subiektywna*, która stanowi wypadkową rzeczywistej odległości i jakości przestrzeni publicznej, którą należy pokonać²³. Gehl pokazuje także, w jaki sposób prostymi sposobami można zachęcić mieszkańców do spędzania czasu w przestrzeni publicznej, w centrach miast. Wyodrębnia w tym celu trzy rodzaje aktywności pozadomowej, z których każda, jego zdaniem, stawia inne wymagania przed otoczeniem fizycznym: działania konieczne, działania opcjonalne oraz działania społeczne²⁴. Zauważa,

¹⁹ Charles Montgomery, *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*, tłum. Tomasz Teszner (Kraków: Wysoki Zamek, 2015), 59.

²⁰ Gehl, *Miasta dla ludzi*, 118.

²¹ Tamże, 121.

²² Gehl, *Życie między budynkami*, 83.

²³ Tamże, 137.

²⁴ Tamże, 9.

że to jakość przestrzeni publicznych decyduje o pojawieniu się działań opcjonalnych i społecznych. Im przestrzeń jest lepiej zaprojektowana i wykonana, tym działania te pojawiają się z większą intensywnością i mają bardziej trwały charakter, decydując o jakości życia w danym miejscu.

Bliższe spojrzenie na sposób projektowania miast i urbanistyczne konsekwencje tych działań przedstawia także Spiro Kostof w dziele *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*²⁵, pokazując, jak na przestrzeni dziejów zmieniały się podstawowe założenia urbanistyczne i przestrzenne przy tworzeniu i przekształcaniu miast. Daje to możliwość, by w szerszej perspektywie spojrzeć na rozwiązania proponowane przez Gehla, zwłaszcza w kontekście projektowania centrów miast i zasad nimi rządzących.

Życie, przestrzeń, budynki

Duński myśliciel apeluje o powrót do podstawowej kolejności projektowania, niestety ostatnio zapomnianej: *życie, przestrzeń, budynki*. Zasada ta kierowała budowniczymi miast greckich czy rzymskich, średniowiecznych (np. francuskie Monpazier), renesansowych i barokowych, a nawet miast kolonialnych (np. Filadelfia w USA i Adelajda w Australii)²⁶. Niestety w XX wieku urbaniści odeszli od tej zasady, zapominając o tym, że miasta mają służyć ludziom. Gehl pokazuje przykłady do czego prowadzi odwrócenie tej kolejności (miasto Brasilia)²⁷.

Powołując się na wyniki przeprowadzonych badań stwierdza, że istnieje możliwość wpływania poprzez przestrzeń publiczną (oczywiście w pewnych granicach: regionalnych, klimatycznych i społecznych) na trzy ważne aspekty aktywności:

- a. jak wielu ludzi użytkuje przestrzeń publiczną,
- b. jak długo trwa indywidualna aktywność,

²⁵ Por. Spiro Kostof, *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History* (New York: Bulfinch Press, 2014).

²⁶ Por. Gehl, *Miasta dla ludzi*, 200.

²⁷ Tamże, 195.

c. jakie rodzaje aktywności mogą zaistnieć²⁸.

Odpowiedzi na te pytania – w przypadku konkretnych części miast – pozwalają ocenić jakość przestrzeni publicznej i jej bezpośredni wpływ na tworzenie relacji społecznych. Warto w tym miejscu wspomnieć o książce Joela Kotkina *The City: A Global History*, przedstawiającego historię rozwoju miast od czasów Jerycha, które powstało 7000 lat p.n.e. aż do początku XXI wieku. Pisze on już we wstępie, że to właśnie ewolucja miast ucieleśnia historię ludzkości, ponieważ powstały one z prymitywnych początków, dochodząc do momentu, gdy odgrywają decydującą rolę na świecie²⁹. Przedstawia on jednak, według teorii Gehla, już nieaktualną definicję miasta, pisząc: „Od najwcześniejszych początków obszary miejskie zapewniały trzy osobne kluczowe funkcje: tworzenie świątych przestrzeni (świątynie, miejsca kultu religijnego – przyp. autora), zapewnienie podstawowego bezpieczeństwa oraz tworzenia warunków do rozwoju gospodarki. Ogólnie mówiąc rażąca słabość w tych trzech aspektach miejskości osłabiała życie miasta i doprowadzała do ich ostatecznego upadku”³⁰. W tym wypadku można mieć wrażenie, że Kotkin zatrzymał się w myśleniu o mieście pod koniec XX wieku, całkowicie pomijając takie aspekty, jak kreatywność, jakość życia czy dobre samopoczucie, które dziś stanowią główną oś debaty o przyszłości miasta. Podobny sposób prezentacji historii miasta przyjął Lewis Mumford w monumentalnym dziele *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*³¹. W tym wypadku wytlumaczeniem jest data powstania (1961), a więc czasy na długo jeszcze przed współczesnym sposobem myślenia o mieście.

Podsumowanie

Jan Gehl swoją koncepcję miasta przedstawił w kilku książkach – wśród których warto wyróżnić *Miasta dla ludzi* i *Życie między budynkami. Użytkowanie*

²⁸ Por. Gehl, *Życie między budynkami*, 37.

²⁹ Por. Joel Kotkin, *The City: A Global History* (New York: Modern Library, 2006), XV.

³⁰ Tamże, XVI (tłum. własne).

³¹ Por. Lewis Mumford, *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects* (San Diego: A Harvest Book, 1989).

przestrzeni publicznych – oraz w licznych opracowaniach dotyczących współczesnych miast, takich m.in. jak Kopenhaga, Sztokholm, Melbourne. Obie wspomniane książki zostały przetłumaczone na język polski, a teorie Gehla są obecne od kilku lat w debacie o jakości polskich miast. W Lublinie zorganizowano nawet w 2014 *Rok Jana Gehla*³², który miał przybliżyć jego pomysły na nowoczesne miasto. Wciąż jednak można odnieść wrażenie, że jego teorie są realizowane nie zawsze zgodnie z jego pomysłem. Powodem może być pewne uproszczenie zawarte w jego sposobie myślenia o mieście, zawężające proponowane zmiany jedynie do zmian urbanistycznych, bez uwzględniania szerszego kontekstu społecznego czy politycznego. Z tym związany jest także drugi powód, wynikający z często rozległych, gruntownych, a przez to także drogich rozwiązań przebudowy centrów miast, związanej m.in. ze zmianą całego układu komunikacyjnego, nieosiągalną dla miast polskich. To powoduje, że Gehl wciąż pozostaje w Polsce autorem mało znanym i nie doczekaliśmy się jeszcze w naszym kraju realizacji jego koncepcji w pełnej skali. Choć są miasta – Lublin jest tego dobrym przykładem – gdzie koncepcja Gehla *Miasta dla ludzi* stała się przyczynkiem do zmian w sposobie myślenia o mieście, gdyż jego wizja współczesnego miasta doskonale współgra z potrzebami świadomych mieszkańców: aktywnością obywatelską, uczestnictwem w kulturze, troską o zdrowie i dobre samopoczucie.

Większość swoich pomysłów Gehl oparł na pracach prowadzonych w Kopenhadze i często jego propozycję dotyczą rozwiązań sprawiających wrażenie przeniesionych wprost z Kopenhagi. Wśród głosów krytycznych wobec jego poglądów można znaleźć wręcz stwierdzenie, że próbuje on „kopenhagenizować”³³ kolejne miasta, w których pracuje, niezależnie od tego, czy dotyczy to Nowego Jorku, czy Moskwy, bez zwracania uwagi na szerszy kontekst kulturowy, a opierając się jedynie na modelu urbanistycznym. Podpowiadając, jak zmienić centra polskich miast i usunąć z nich ruch samochodowy, Gehl podaje przykłady takich miast, jak Amsterdam, Kopenhaga czy Lyon, ale zdaje się nie brać pod uwagę, w jak różnych od polskich warunkach miasta te były budowane; W miastach polskich jedynie niewielkie obszary mogą być porównywane do centrów wspomnianych miast zachodnich.

³² Por. <http://rokjanagehla.ulublin.eu> (dostęp 07.06.2018).

³³ Por. Kuba Snopek, *Nie przepadam za Janem Gehlem*, 23.11.2013. <https://portretymiast.blog.polityka.pl/2013/11/23/kuba-snopek-nie-przepadam-za-janem-gehlem> (dostęp 07.06.2018).

Wydaje się jednak, że koncepcja *Miasta dla ludzi*, może być podpowiedzią nie tylko dla urbanistów i architektów, lecz także dla wszystkich, których praca związana jest z dostarczaniem usług mieszkańcom miast. Myśl Gehla to także dobre źródło informacji o współczesnej cywilizacji i procesach jej rozwoju, niezbędnych dla każdego humanisty próbującego zrozumieć decyzje współczesnego człowieka i motywy nim kierujące. Jak pisze Gehl w przedmowie do polskiego wydania książki *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*: „W chwili obecnej, gdy miasta europejskie przechodzą wielkie zmiany w procesie wzrostu i modernizacji, pozostaje mieć nadzieję, że zaprezentowane w tej książce humanistyczne zasady planowania służyć mogą jako inspiracja tego ważnego procesu”³⁴.

Gehl przywraca w myśleniu o mieście naturalny porządek pierwszeństwa człowieka nad budynkami czy samochodami. Opierając się na dostępnej wiedzy i wynikach badań, próbuje wzmacniać swoją koncepcję miasta, odnosząc się często do znanych teorii, takich choćby jak proksemika, lub tworząc nowe narzędzia pozwalające na lepsze poznanie procesów zachodzących w przestrzeniach publicznych miasta, np. Public Space Public Life Survey (PSPL)³⁵. W ten sposób potwierdza swoją koncepcję w kontekście wpływu jakości przestrzeni publicznych w miastach zarówno na relacje, które w tych przestrzeniach zachodzą między ludźmi, jak i między ludźmi i otaczającymi ich budynkami, placami, ulicami. Relacje te wpływają nie tylko na zachowanie ludzi, ale także na ich samopoczucie i zdrowie. Dla Gehla, to człowiek, jego cechy biologiczne i potrzeby psychiczne są podstawą dla projektowania miast, choć przez ostatnie 50 lat o tej zasadzie zapomnieliśmy. Myślenie to uwzględnia przede wszystkim takie czynniki, jak ludzka mobilność czy ludzkie zmysły, bo to one decydują o sposobach użytkowania miast.

Dzięki takim myślicielom i zastosowaniu proponowanych przez nich rozwiązań, łatwiej jest zrozumieć relacje zachodzące między przestrzenią a jej użyt-

³⁴ Gehl, *Życie między budynkami*, 7.

³⁵ Choć badania te nie są pozbawione błędów, należą do najlepiej udokumentowanych w tym obszarze, Prowadzono je m.in. w Sydney, Perth, Adelaidzie, Moskwie, Nowym Yorku, Seattle, Londynie, Kopenhadze, Sztokholmie i Oslo. Por. Anne Matan, *Rediscovering Urban Design through Walkability: An Assessment of the Contribution of Jan Gehl* (Perth: Curtin University, 2011), 351.

kownikami oraz procesy, które decydują o jakości życia w miastach. Ich praktyczne zastosowanie sprawi, że wszystkim ludziom będzie się żyło lepiej, zdrowiej i wygodniej we współczesnych miastach.

Bibliografia

- Barber, Benjamin. *Gdyby burmistrzowie rządzili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*. Tłum. Hanna Jankowska, Katarzyna Makaruk. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, 2014.
- Florida, Richard. *Narodziny klasy kreatywnej: oraz jej wpływ na przeobrażenia w charakterze pracy, wypoczynku, społeczeństwa i życia codziennego*. Tłum. Tomasz Krzyżanowski, Michał Penkala. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2010.
- Florida, Richard. *The New Urban Crisis*. New York: Basic Books, 2017.
- Gehl, Jan. *Miasta dla ludzi*. Tłum. Szymon Nogalski. Kraków: RAM, 2014.
- Gehl, Jan. *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. Tłum. Marta A. Urbańska. Kraków: Wydawnictwo RAM, 2013.
- Graham, Wade. *Miasta wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*. Tłum. Anna Sak. Kraków: Wydawnictwo Karakter, 2016.
- Hall, Edward T. *Ukryty wymiar*. Tłum. Teresa Hołówna. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, 2001.
- Hall, Edward T. i Milred Hall. *Czwarty wymiar w architekturze. Studium o wpływie budynku na zachowanie człowieka*. Tłum. Radosław Nowakowski. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, 1997.
- Harvey, David. *Bunt miast. Prawo do miast i miejska rewolucja*. Tłum. Agnieszka Kowalczyk, Wiktor Marzec, Maciej Mikulewicz, Maciej Szlinder. Warszawa: Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, 2012.
- Jacobs, Jane. *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*. Tłum. Łukasz Mojsak. Warszawa: CA Centrum Architektury, 2014.
- Jałowiecki, Bohdan, Marek S. Szczepański. *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2006.
- Jałowiecki, Bohdan, Wojciech Łukowski. *Szata informacyjna miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2008.
- Jędrzejczyk, Dobiesław. *Geografia humanistyczna miasta. Zróżnicowania społeczno-przestrzenne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2004.
- Kostof, Spiro. *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. New York: Bulfinch Press, 2014.
- Kotkin, Joel. *The City: A Global History*. New York: Modern Library, 2006.
- Landry, Charles. *The Art of City Making*. London: Earthscan, 2006.

- Matan, Anne. *Rediscovering Urban Design through Walkability: An Assessment of the Contribution of Jan Gehl*. Perth: Curtin University, 2011.
- Montgomery, Charles. *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*. Tłum. Tomasz Teszner. Kraków: Wysoki Zamek, 2015.
- Mumford, Lewis. *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. San Diego: A Harvest Book, 1989.
- Sassen, Saskia. *Globalizacja. Eseje o nowej mobilności ludzi i pieniędzy*. Tłum. Joanna Tegnerowicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007.
- Sennett, Richard. *Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*. Tłum. Magdalena Konikowska. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2015.
- Snopek, Kuba. *Nie przepadam za Janem Gehlem*. 23.11.2013. <https://portretymiast.blog.polityka.pl/2013/11/23/kuba-snopek-nie-przepadam-za-janem-gehlem> (dostęp 07.06.2018).
- Wantuch-Matla, Dorota. *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016.
- <http://gehlarchitects.com/people/jan-gehl> (dostęp 07.06.2018).
- <http://rokjanagehla.ulublin.eu> (dostęp 07.06.2018).

Summary

Cities for people – introduction to the concept of the city by Jan Gehl

The article presents the concept of the city by Jan Gehl, which initially indicates the necessity of taking into consideration the basic principles resulting from humanistic thinking about public space and human biological structure in the process of planning our cities. Furthermore, I pay special attention to the fact that the central point of Gehl's investigations is proxemics, describing mutual spatial relations between people, as well as those between people and surrounding objects. In his theory, Gehl emphasizes such factors as human mobility or human senses because they determine the ways in which people „make use” of their cities. I also analyze his concept in terms of the impact of the quality of public spaces in cities on the relationships that occur within these spaces.

Keywords: city, anthropology of the city, public space, cities for people, Jan Gehl

Zusammenfassung

Die Städte sind für Menschen – die Einführung in den Stadtentwurf von Jan Gehl

Der Artikel stellt die Theorie der Stadt von Jan Gehl dar. Gehl weist auf die Notwendigkeit hin, bei der Planung unserer Städte die elementaren Grundsätze zu berücksichtigen, die sich aus dem humanistischen Denken über den öffentlichen Raum und die biologische Konstruktion des Menschen ergeben. In Gehls Entwurf lege ich einen besonderen Wert auf die Tatsache, dass er in den Mittelpunkt seiner Überlegungen die Proxemik stellte. Die Proxemik beschreibt sowohl gegenseitige räumliche Beziehungen zwischen Menschen, als auch die Beziehungen zwischen Menschen und sie umgebenden Dingen. Gehl betont solche Faktoren wie menschliche Mobilität oder Sinne, weil sie über die Gebrauchsweise der Stadt durch die Menschen entscheiden. Ich untersuche seinen Entwurf unter dem Gesichtspunkt des Einflusses, den die Qualität des öffentlichen Raums auf die darin stattfindenden Beziehungen ausübt.

Schlüsselworte: Stadt, Anthropologie der Stadt, öffentlicher Raum, Städte für Menschen, Jan Gehl

Information about Author:

MICHAŁ KARAPUDA, PhD student at the Faculty of Philosophy and Sociology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin; address for correspondence: Instytut Filozofii UMCS, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, PL 20-031 Lublin; e-mail: studia@karapuda.pl

